

3 i 4 és momentània o un indici de la renúncia definitiva a construir-hi.

El Fòrum per la Memòria desitjaria, investigacions a banda, que sobre la fossa s'erigira un monolit, un memorial, en record d'aquelles víctimes.

Antonio Montalbán, regidor d'Esquerra Unida a l'Ajuntament de València i una de les persones més actives en l'oposició a la construcció sobre la fossa, donava pràcticament per fet, a l'eixida de la vista, la pròrroga en la suspensió de les obres: "Rita Barberà ha perdut la batalla de l'opinió pública, perquè en aquest tema tothom està en contra seu, i ara perdrà la batallà jurídica." Parlava, fins i tot, de precedent a nivell estatal, perquè "la intervenció del fiscal ha estat molt valenta, ha defensat la recuperació de la memòria històrica". No oblidava, tampoc, que "els serveis jurídics de l'Ajuntament han reconegut per primera vegada que a la fossa del sector 7 hi ha restes de represaliats".

També deixava anar un somriure Amparo Salvador, presidenta del Fòrum per la Memòria, que recordava que "a la gent no sols la soterraven, allà: els llançaven a un forat d'oblit, negre". Salvador està especialment molesta amb la manera de fer de l'Ajuntament: "Els vam enviar un escrit el 20 d'abril i encara no ens han contestat; per això hem hagut d'encetar la via contenciosa administrativa."

Tot indica, com veiem, que la jutgesa dictarà, ara sí de manera permanent, la suspensió cautelar de les obres. El cas valencià, amb un consistori que ha actuat amb fermesa en aquest afer, podria crear un precedent important a àmbit estatal.

La tela fosca –com la que l'Ajuntament ha estès a fi de tancar les excavacions a la fossa– que amaga els crims comesos durant el franquisme, una tela que fins ara ha romàs tancada, es prodria esquinçar una mica, un esgarzell mínim, a través del qual tothom podria intuir, només intuir, la repressió que milers i milers de ciutadans van patir ja fa unes dècades.

Tot just allò que volen, ni que siga com a homenatge, els descendents d'aquells que van ser assassinats a l'inici de la llarga nit.

Víctor Maceda

Res no assenjala que aquest espai del cementiri civil de València va ser una fossa comuna. Tan sols el ram de flors.

“Tu no saps el que hi hagué ací...”

En un racó de cementiri, un gat ros saluda els visitants, entre tombes descurades. Les seves manyagues accentuen la tristesa que encomana el lloc. Acostar-se al cementiri civil de València és com entrar en una casa tancada de fa temps, amb els mobles coberts de llençols i silenci. Hi ha la tomba de Blasco Ibáñez, aquí. I de Constantí Llobart i d'altres prohoms valencians. Hi ha estrelles de David i lletres que dibuixen triangles equilàters. I un espai estrany, també, buit de làpides però no de records, al bell mig del qual hi descansa un ram de flors.

Aquí va començar tot. Aquí va encetar el Fòrum per la Memòria del País Valencià la seva investigació. Parlem amb Empar Salvador, que és la presidenta d'aquesta entitat, i ens explica la gènesi del seu treball. I més coses. "Portàvem temps cercant els desapareguts. Pensàvem que, si a tot l'estat n'hi havia, a València encara n'hi havia d'haver més". Perquè havia estat capital de la República i perquè havia rebut mots evaquats,

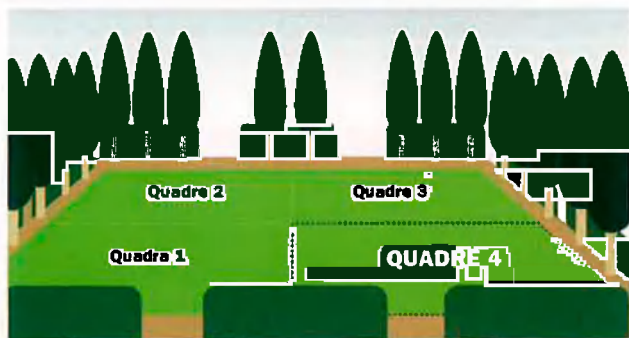
El Fòrum per la Memòria del País Valencià treu a la llum les fosses comunes franquistes al cementiri de València. Milers de morts. Amb noms i cognoms.

milers de persones fugint de les tropes feixistes. "Parlaves amb la gent –continua Salvador– i et deien 'Ui, filla meua... tu no saps el que hi va haver ací. Si hagueres vist la plaça de bous... plena fins dalt, estava. Sentíem els crits des del carrer'. I pensaves, 'on són, totes eixes persones?' Ningú no deia res".

La idea de cercar al cementiri li la va donar la història de Casimir Climent i

Com s'organitzaven les fosses

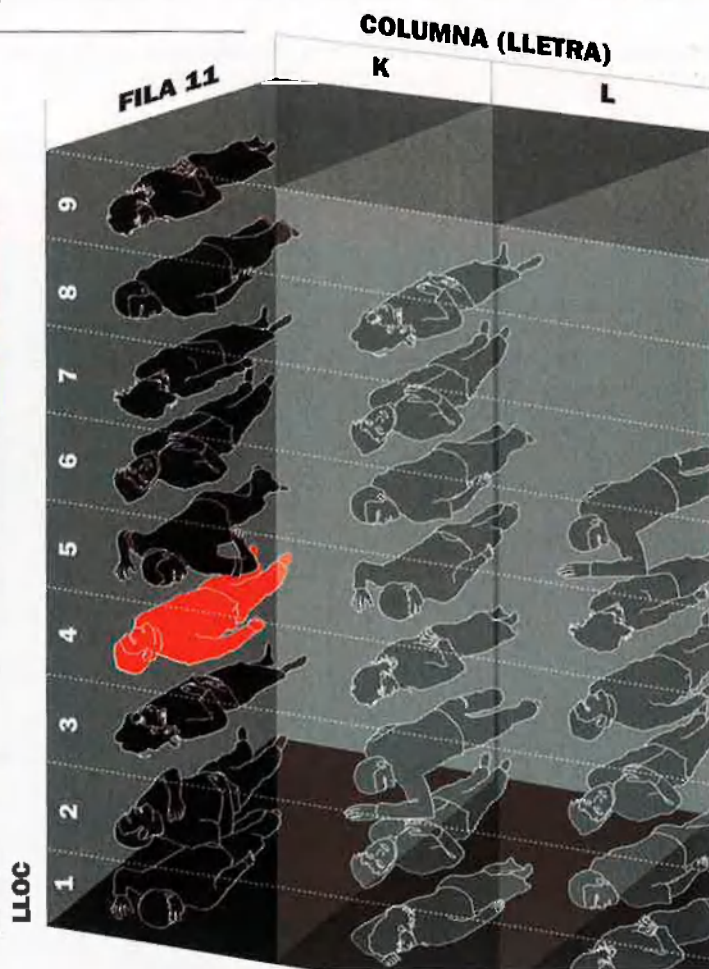
SECCIÓ 7a DRETA DEL CEMENTERI GENERAL DE VALENCIA

EXEMPLES

Nom i Cognoms	Data de registre	Quadre	Fila	Lletra	Lloc
Roman Pérez Llop	25/11/1939	4	11	K	4
Emilio Teodoro Campos	2/12/1939	4	12	G	1

Font: Fòrum de la Memòria del País Valencià
Gràfic: VANESSA PRIETO

Josep Bailina, deportats al camp alemany de Mauthausen: els feien treballar a les oficines de la Gestapo, omplint fitxes, i allà, tots dos, copiaven en secret els noms dels republicans per poder explicar –i provar–, si sobrevivia, el que havia succeït. “I on amagaven les fitxes copiades? Les intercal·laven amb les noves!”, apunta Empar Salvador. Ella cercava morts; per tant: “On els podien haver amagat, que no es notara? On ja n’hi havia més! I vaig pensar en el cementiri”. Per què va mirar, d’entrada, la part civil? “Vaig imaginar que els feixistes devien pensar que si aquell espai era per a rojos, ateus, jueus, maçons, i demés, allà els havien de posar”.

I se n’hi va anar. No estava senyalitzat (“Ni una trista placa, no hi posen: res!”). I va preguntar, “però allà ningú no t’informa”. Va recórrer a Antonio Montalban, regidor d’EUPV a l’Ajuntament de València, que va col·laborar en les investigacions: “A ell li van haver de respondre, i ho van reconèixer.” Les sospi-

tes de Salvador eren certes: la zona que fa uns anys era plena de “làpides com clavades directament en terra”, amb el terreny tot desnivellat “com si hi hagueren tirat bombes... molt estrany”, i que de cop, un dia, va aparèixer aplanada, sense cap làpida i amb gespa, era una fossa comuna. I les làpides? “Imagine que les devia posar la gent que sabia que allà hi tenia familiars.”

Testimonis i llibres. Després de confirmar que, efectivament, al cementiri civil hi havia una fossa comuna, van continuar investigant. Amb l’ajut de Montalban van detectar la fossa de la secció 5a Dreta. I ja va ser un no parar. Es va saber que buscaven les fosses, i van sorgir els testimonis. Empar Salvador descriu la seva trobada amb un ancià, al cementiri: “No te’n puc dir el nom perquè em va fer prometre pel que hi ha i pel que no hi ha que me’l callaria. Em va portar a la secció 5a Esquerra. Ell sabia que allà hi havien enterrat

molta gent, però vàrem estar almenys mitja hora caminant-hi i només feia que mirar cap a una banda i cap a l’altra i no deia res.” Fins que, de cop, es va deixar anar: “El que et diré, no t’ho hauria de dir, però és que, si no ho faig, no descansaré.” I li va descriure la fossa, allà mateix, sota els nínxols que ara hi ha: “Ací es va enterrar molt durant molt de temps, després de la guerra”, li explicava: “Arribaven els carros o els camions plens i deixaven tots els cossos apilonats. Cavaven les fosses i els anaven posant. Posaven i cavaven; posaven i cavaven”. Salvador fa una pausa en el seu relat i explica aleshores que van acabar tots dos, entre les fileres de nínxols, conscients de la fossa, abraçats i plorant.

Empar Salvador se’n va anar al registre del cementiri. Esperava detectar-hi algun rastre del que li havien explicat i a fe que el va trobar: “Vaig mirar llibre per llibre, full per full, fins que vaig arribar a aquella zona: allà hi havia, efecti-

Qui hi ha a la fossa de la secció 7a dreta. El registre

Presentem dos exemples, extrets de la documentació aportada pel Fòrum de la Memòria del País Valencià, del registre de les persones enterrades a la fossa que es pretén destruir.

DADES DELS DIES 4 I 5 D'ABRIL DEL 1939, ON ES RECONeixEN DIRECTAMENT LES EXECUCIONS.

NOM	DATA	EDAT	CAUSA	PROCEDÈNCIA	QUADRE	FILA	LLETRA	LLOC
RAMON GARRO ROCA	4/4/1939		Executat					
ENRIQUE VICIOSO RUFAT	4/4/1939		Executat					
JUAN AGULLÓ MONLLOR	4/4/1939		Executat					
MANUEL PALLAS MEDINA	4/4/1939		Executat					
ANTONIO PÉREZ PICOTA	4/4/1939		Executat		3	4	N	5
JOSÉ ALCOVISA LAGUARDA	4/4/1939	31	Shock traumàtic					
VICENTE ZORZORO (?) SALVADOR	4/4/1939	9	Hemorràgia interna	3		4	L	2
JOSEFA ZORZORO (?) SALVADOR	4/4/1939	10		3		4	L	3
ROSA AMOR MOYA	4/4/1939	2		3		4	L	5
MANUEL ALBERTO GIMENO	4/4/1939	10	Fractura crani	3		4	N	4
ISIDRO ORTOLA LOPEZ EGEA	5/4/1939	20	Executat					
FELIPE CARRERO OLIAS	5/4/1939	30	Executat	3		5	E	3
DESCONEGUT	5/4/1939		Executat	3		5	E	4
DESCONEGUT	5/4/1939		Executat	3		5	E	5
DESCONEGUT	5/4/1939		Executat	3		5	E	6
DESCONEGUT	5/4/1939		Executat	3		5	E	7
DESCONEGUT	5/4/1939		Executat	3		5	E	8
DESCONEGUT	5/4/1939		Executat	3		5	E	9
DESCONEGUT	5/4/1939		Executat	3		5	F	1
DESCONEGUT	5/4/1939		Executat	3		5	F	2
DESCONEGUT	5/4/1939		Executat	3		5	F	3
DESCONEGUT	5/4/1939		Executat	3		5	F	5
DESCONEGUT	5/4/1939		Executat	3		5	F	4
DESCONEGUT	5/4/1939		Executat	3		5	F	6
DESCONEGUT	5/4/1939		Executar	3		5	F	7
DESCONEGUT	5/4/1939		Executat	3		5	F	8
SALVADOR RUFANJES MONLLOR	5/4/1939	64	Fractura base crani	3		5	E	2
PURA TORRES MORENO	5/4/1939	49	Asistòlia	3		5	C	3
ROSA SANTAFA TOMAS	5/4/1939	72	Asistòlia	3		5	C	1
FRANCISCO ZORRO GARCIA	5/4/1939	38	Asistòlia	3		5	C	4
ANTONIO RUIZ MARTIN	5/4/1939		Electrocució	3		5	B	3
ROSA ARTERO BELTRAN	5/4/1939	33	Caquèxia	3		5	D	4
TOMÁS PÉREZ GRAU	5/4/1939		Col·lapse cardíac	3		5	D	2

MOSTRA DE LES PERSONES ENTERRADES DURANT EL GENER DEL 1940: TAN SOLS TRANSCRIVIM UN NOM PER DIA (AMB L'EXCEPCIÓ DEL 20 DE GENER, MOSTRA SIGNIFICATIVA DE LES ITERACIONS QUE APAREIXEN A LES LLISTES)

NOM	DATA	EDAT	CAUSA	PROCEDÈNCIA	QUADRE	FILA	LLETRA	LLOC
DIEGO PARDO LÓPEZ	1/1/1940	27	Commoció cerebral	Hospital	4	14	V	5
MARIA ORTEGA SÁNCHEZ	2/1/1940	47	Bronquitis crònica	Manicomi	4	15	F	2
MANUEL PALAU PUDRE	3/1/1940	26	Hemorràgia cerebral	Hospital	4	15	H	3
ENRIQUETA GISBERT NAVARRO	5/1/1940	31	Asfíxia per suspensió	Hospital	4	15		3
JUAN DE MATA PORTALES MARTÍNEZ	6/1/1940	55	Gastroenteritis aguda	Presó Model	4	15	M	4
JOSE GRAJALES CAMPILLO	8/1/1940	42	Col·lapse	Presó Model	4	15	X	1
MIGUEL CARBONELL LUCAS	10/1/1940	23	Síncope cardíac	Presó Model	4	15	V	1
JOSÉ BALAGUER LLADRO	11/1/1940	12	Fractura de crani	Hospital	4	15	Z	4
ELVIRA MONSELL ALAPONT	12/1/1940	46	Col·lapse cardíac		4	16	CH	1
SALVADOR ALSINA GUITART	13/1/1940	26	Broncopneumònia	Manicomi	4	13	Z	5
JOSÉ VICENTE ALAGARDA	14/1/1940	63	Hemorràgia cerebral		4	16	F	1
ARTURO CALVO DOMÍNGUEZ	15/1/1940	52	Fractura de crani		4	16	I	2
ROSA SOLER CASTANEDA	16/1/1940	64	Col·lapse cardíac					
BAUTISTA BRISQUERT VALLALTA	17/1/1940	63	Asistòlia		4	16	N	3
FRANCISCO PÉREZ GALLEGO	18/1/1940	23	Fractura base de crani	Hospital	4	16	Q	1
JOSEFA BARBERÀ SANCHO	19/1/1940	50	Col·lapse cardíac		4	16	R	2
ANTONIO CABANES LÓPEZ	20/1/1940	40	Fractura crani	Hospital	4	16	V	2
CRISTOBAL MERINO COSTA	20/1/1940	29	Fractura base crani	Hospital	4	16	V	1
ANDRÉS HERNÁNDEZ MERINO	20/1/1940	24	Fractura crani	Hospital	4	16	V	3
FRANCISCO CURRIEL POLO	22/1/1940	74	Broncopneumònia	Manicomi	4	17	H	2
PEDRO GONZÁLEZ ARANA	23/1/1940	25	Asfíxia	Militar	4	17	CH	4
VICENTE VILCHES DE CUBELLÁN	24/1/1940	34	Broncopneumònia	Manicomi	4	17	N	2
CONCHA OLIVER SANCHO	25/1/1940	42	Paràlisi general	Manicomi	4	17	M	7
MANUEL BUENO VICIOSO	26/1/1940	17	Col·lapse cardíac		4	17	R	3
ANTONIO MUÑOZ TORRES	27/1/1940	60	Hemorràgia cerebral	Presó C	4	17	Z	4
FRANCISCO MARTÍNEZ GIMÉNEZ	28/1/1940	65	Asistòlia	Presó Model	4	18	D	2
JACINTO BERNABE BENAVENT	29/1/1940	42	Asistòlia	Presó Model	4	18	C	3
ANTONIA FERNÁNDEZ SALVADOR	30/1/1940	36	Fractura base crani	Hospital	4	18	B	3
DOLORES CARO HARTO	31/1/1940	2	Infecció intestinal	Presó dones	4	18	J	1

Algú ha deixat flors en un arbre. A la secció 5a dreta del Cementeri General hi ha una mica de jardí. A sota, una secció de la fossa comuna que varen omplir l'any 1945. A la imatge del costat, Empar Salvador ressegueix els noms copiats del registre de les fosses.

vament, la fossa". I aleshores va comprendre la magnitud del que reflectien aquells llibres: "Les hem comptades una per una: són 8.363 persones registrades en aquella fossa, entre el 9 de desembre del 1942 i el 22 d'agost del 1945: l'ompliren en dos anys i tres llibres". I recorda que tota València semblava una presó, aquells primers anys de franquisme, que tancaven la gent "a la Model, al manicomi, a les casernes, als convents, a Sant Miquel dels Reis, a les torres de Quart... De tots aquests llocs n'enviaven a les fosses".

Noms, persones. Es van dividir la feina entre alguns col·laboradors del Fòrum: any per any, dia per dia, nom per nom, lloc per lloc, han anat copiant les llargues llistes dels morts. Ningú no els havia promès que en sortirien indemnes, però. I, de fet, no ha estat així. Guillem de Fez copiava els primers, des de l'entrada de les tropes franquistes a la ciutat de València, l'abril del 1939; Empar Salvador, des del novembre del mateix any: "I era terrible: un dia eixies plorant; l'altre, ja no menjaves res... Vàrem decidir d'anar-hi junts, almenys. És que encara no hem après a apuntar noms: apuntem persones."

Després d'un silenci curt, Empar Salvador continua: "És que veus un home de 72 anys, que maten a la presó, i pen-

ses 'A tu segur que t'estan buscant, perquè tenies fills, i néts, qui siga: ara, per fi, podran saber on et tenien enterrat'. O llegeixes el nom d'una xiqueta de vuit anys: 'Com que eres tan menuda no has deixat descendència, però no patisques que jo et trac de la maleïda fossa i et pose a la llista, ja no estaràs més de clandestina'. I després continues llegint i trobes escrit, al costat de l'edat: 'hemorràgia interna', i dius: 'Però què et van fer?' Llegeixes més noms i et preguntes: 'Què els podies haver fet tu, que tenies quatre, sis, dotze anys, perquè et mataren així?'. I és un. I un altre i un altre. Si en copies cent, són cent històries."

Empar té la llibreta al davant. Amb els noms, les persones. Els repassa, se'ls coneix: escoltar-la posa la pell de gallina: "Mira aquest home: Vicent, presó model, trenta anys, mort per... 'col·lapse cardíac'. O aquest xic: Bartolomé, 19 anys, 'aixafament massa encefàlica'!" I enumera algunes "causes" de la mort que es repeteixen i repeteixen fins a l'angúnia: "Fractura de crani, hemorràgia cerebral, xoc traumàtic; síncope o col·lapse cardíac, assistòlia —que és, de fet, insuficiència cardíaca—; però també hi ha coses com ara 'asfíxia per immersió mecànica' o 'per suspensió', que ja em diràs. És que en un mateix dia es poden enterrar una desena de persones per 'assistòlia', xiquets i tot!"

Hi ha molta gent, enterrada a les fosses. Massa gent per continuar-la obviat. Empar Salvador reclama reconeixement per a les víctimes oblidades, reclama investigacions, estudis: "Tenen dret a ser recordats i nosaltres tenim dret a saber."

"Coneixes les paraules del general Mola?", deixa anar, de sobte. "Són de l'any tranta-sis i ja me les sé de memòria: 'S'ha de sembrar el terror, deixar sensació de domini eliminant sense escrúpols ni vacil·lació tots els que no pensen com nosaltres.' Això volien. I això van voler fer. Va ser un extermini."

Només hi ha un petit requadre sense nínxols o aparatosos mausoleus, a la secció 5a dreta del Cementeri General de València. Ara, que és primavera, hi ha una intensa olor de pinassa, gats indolents, troncs arrencats d'arrel i deixats estar allà mateix. A qui li importa, al capdavant? Probablement, a la persona que ha col·locat un ram de flors recolzat en un arbre, que li fa de làpida. Sota aquest intent de jardí hi enterraven, sistemàticament i implacable, els morts que el franquisme i els silencis que el van succeir van pretendre que oblidés-sim. Potser per això avui la terra de la secció 5a Dreta s'obre, s'enfonsa a trossos. Com si fos ella, que volgués parlar.

Núria Cadenas